

Edward Breza

Nazwisko Protman(n)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 73-78

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edward Breza

Nazwisko Protman(n)

13 czerwca 1999 r. na placu Piłsudskiego w Warszawie papież Jan Paweł II beatyfikował spośród 108 Polaków jako pierwszą Reginę Protmann (1552—1613), rodem z Braniewa, założycielkę Zgromadzenia św. Katarzyny Aleksandryjskiej (tzw. siostry katarzynki), której dewizą życiową było: Jak Bóg chce.

Rodzi się pytanie o genezę tego nazwiska. Najpierw powiedzmy, że *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* (SNWPU, red. K. Rymut, t. 1—10, Kraków 1992—1994) podaje pięciu nosicieli nazwiska *Prothmann* w woj. olsztyńskim. Zgromadzone historyczne nazwiska z Warmii i Mazur przez W. Kętrzyńskiego¹ i B. Mossakowską² nie obejmują tego nazwiska. Nowa błogosławiona znalazła się w słownikach biograficznych T. Orackiego³. Autor ten podaje, że była córką zamożnego kupca braniewskiego i matki z domu Tingel lub Tungel⁴. Matka miała być córką burmistrza braniewskiego Szymona. Nazwisko *Protman* (z pojedynczym -n na końcu) bez bliższej charakterystyki osoby zapisane zostało cztery razy w roku 1624 i w 1625 w księdze chrztów parafii Barczewo (po niemiecku *Wartenburg*, spolszczone na *Wartembork*)⁵. Mamy więc zapis: „Anna Christophori *Protman* relicta filia” zawsze w tej formie⁶.

Nazwisko *Protman(n)* daje się łatwo objaśnić. Składa się ono wyraźnie z dwóch członów: *Prot* i *-mann*. Człon pierwszy *Prot* pochodzi od imienia *Prot*, które ma genezę grecką: wywodzi się mianowicie od greckiego liczebnika porządkowego *prōtos* 'pierwszy'. Występował on w greckich wyrazach złożonych, jak *prōtōthros* 'siedzący w pierwszym rządzie', *prōtōgala* 'siara, pierwsze mleko po porodzie', *prōtōgamos* 'młodożeniec', *prōtōgonos* 'pierworodny'

1 Przejrzałem kursorycznie W. Kętrzyńskiego, *O narodowości polskiej w Prusiech Zachodnich za czasów krzyżackich. Studium historyczno-etnograficzne*, Kraków 1874; tegoż, *O ludności polskiej w Prusiech niegdys krzyżackich*, Lwów 1882.

2 B. Mossakowska, *Nazwiska mieszkańców komornictwa olsztyńskiego*, Gdańsk 1993.

3 T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV w. do końca XVIII wieku*, t. 2: *L—Ż*, Olsztyn 1988, s. 94; tenże, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 roku*, Warszawa 1963, s. 234.

4 SNWPU takich nazwisk nie podaje, jest zbliżone fonetycznie *Tunkel* (61 nosicieli) i *Tunkiel* 19, z czego 17 w woj. olsztyńskim i dwóch w gorzowskim, oraz jeden *Tungus* w woj. jeleniogórskim.

5 S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, ss. 19—20 podaje, że miejscowość (zamek) zapisana została w roku 1354 *Warteberge*, od roku 1377 określona *civitas* 'miasto', niemiecka oficjalna nazwa *Wartenburg* 'zamek strażniczy', spolszczona została na *Wartembork*, jednak po ostatniej wojnie Komisja Ustalania Nazw Miejscowych przy Urzędzie Rady Ministrów nadała nazwę pamiątkową *Barczewo* dla uczczenia ks. Walentego *Barczewskiego* (1856—1928), pisarza i działacza warmińskiego.

6 Wypisy zawdzięczam swojej doktorantce mgr Agnieszce Wrońskiej z Fromborka, która opracowuje nazwiska tej parafii jako rozprawę doktorską. *Liber baptisatorum* parafii barczewskiej z lat 1615—1656 znajduje się w Archiwum Archidiecejalnym w Olsztynie, sygn. Br 26, s. 91—93, 96.

i w wielu innych⁷. W polszczyźnie człon *proto-* jest elementem tworzącym wiele terminów naukowych i fachowych określeń o polskim odpowiedniku *pierwszo-* lub *pierwo-*, np. *protoaktywny*, *protoarchimandryta*, *protobaltycki*, *protogwiazda*, *protoplast*, *prototyp* i wiele innych⁸. Przeciwstawia mu się też greckiego pochodzenia człon *deutero-* (z greckiego liczebnika porządkowego *deúteros* 'drugi'), występujący np. w wyrazach *deuteroagonista* 'drugi aktor w starożytnej tragedii greckiej' w opozycji do *protagonista* 'pierwszy aktor', zapożyczeniu *Deutoronomium* 'Księga Powtórzonego Prawa', księgi *deuterokanoniczne*, tj. te, które się nie znajdowały w kanonie żydowskim, a więc np. Księga Rut, Daniela, obie Księgi Machabejskie, w opozycji do *protokanonicznych*, czyli tych, które występowały w kanonie hebrajskim i w innych.

Imię w łacińskiej formie *Protus* nosił np. św. Prot, męczennik rzymski, zestawiany ze św. Jackiem, z pierwszych wieków chrześcijaństwa, i Prot, kapłan na Sardynii z ok. 300 r.⁹ W przyjmowaniu imion grecko-łacińskich bardzo często — tak jak w wyrazach pospolitych — odrzucaliśmy grecką końcówkę *-os*, łac. *-us*, por. np. gr. *diákonos* 'sługa' — polskie *diakon* 'mający święcenia poprzedzające kapłaństwo', łac. *domus*, *senatus* — polskie *dom*, *senat*, imiona *Protasius*, *Arcadius*, *Vincentius* jako *Protazy*, *Arkady*, *Wincenty*. Tak też *Prot* z łac. *Protus*, dawniej mówiono też *Tyt* z łac. *Titus*: wyraz pospolity *titus* 'dziki gołąb'¹⁰.

Wspomniałem, że grecki liczebnik porządkowy *prōtos* często tworzył pochodne wyrazy pospolite, tworzył też nazwy własne, jak np. *Protólaos*, *Prōtágoras*, *Prōtárchos*, *Prōtónikos* i inne. Imię *Prot* zatem mogło być skrótem jednego z tych imion dwuczłonowych, jak np. *Andréas* jest skrótem imion męskich typu *Andróbulos*, *Androgénes*, *Androkrátes* i innych z pierwszym członem *anēr*, *andros* 'mężczyzna, mąż'¹¹. W staropolszczyźnie imię *Prot* zaświadczone zostało tylko raz na Kresach Południowo-Wschodnich w roku 1458: „Presente — — nobil(i) — — *Prot*¹². SNWPU podaje 120 nosicieli nazwiska *Prot*: 6 w woj. elbląskim, 35 ostrołęckim, 21 warszawskim, 19 olsztyńskim, 11 szczecińskim, 8 tarnobrzeskim, po 6 w woj. jeleniogórskim, kieleckim i łódzkim; 12 *Proth*: 10 w woj. opolskim, 2 poznańskim; jeden *Protos* w woj. szczecińskim (źródło nie podaje narodowości nosicieli, może to być nazwisko Greka); *Protus* O (= forma z różnych względów niepewna). Pochodnymi od nazwy osobowej *Prot* nazwiskami są: *Protyga* 23 w woj. katowickim; *Protyniak* 22: 17 w woj. gorzowskim, 4 kołobrzeskim, 1 katowickim; *Protyński* 1 w woj. katowickim. Zarówno nazwisko *Prot* i jego warianty oraz formy pochodne pokazują, że imię *Prot*, od którego one bezpośrednio czy pośrednio pochodzą, było w Polsce używane¹³.

7 *Słownik grecko-polski*, pod red. Z. Abramowiczówny, t. 3, Warszawa 1962, ss. 753—754.

8 *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 7, Warszawa 1965, s. 72 i n.

9 A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, wyd. III, Poznań 1958, s. 553.

10 J. Safarewicz, *Łacińskie imiona na -ius w polszczyźnie*, *Język Polski*, R. XLIX, 1969, ss. 57—61.

11 H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, wyd. 2, Kraków 1982, s. 95.

12 M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994, s. 313; też, *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 2: *Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego*, Kraków 1995, s. 112; źródłowe zapisy zob. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, pod red. W. Taszyckiego, t. 4, Wrocław 1975, s. 351.

13 J. Bubak, *Księga naszych imion*, Wrocław 1993, s. 257 podaje, że w II w. p. Chr. żył na wyspie Rodos rzeźbiarz *Prōtos*, informuje też, że imię *Prot* było dość częste na przełomie wieków XVIII i XIX, i przytacza

Odpowiednikiem semantycznym greckiego im. *Prōtos* było łacińskie *Primus*, pochodzące od liczebnika porządkowego *primus* 'pierwszy' i forma żeńska *Prima*. Rzymianin po prostu (jako człowiek praktyczny) liczył dzieci i dawał im imiona w kolejności przyjścia na świat: *Primus, Tertius, Septimus, Nonus* i *Duodecimus* (Pierwszy, Trzeci, Siódmy, Dziewiąty i Dwunasty) i oczywiście odpowiednie liczebniki dla córek: *Prima, Tertia* itd. U chrześcijan mogła to być aluzja do Chrystusa siedzącego na tronie i mówiącego o sobie: Jam Alfa i Omega, Pierwszy i Ostatni, Początek i Koniec (łac. *primus et novissimus*; gr. ho *prōtos* kai *éschatos*) Ap. 22.13. Por. też polskie nazwiska *Trzeciak, Szóstak* i inne. Forma męska *Primus* notowana była też w Polsce jako *Prymus* lub *Prymusz* od roku 1403 na Kresach Południowo-Wschodnich i w Małopolsce oraz ich formy pochodne patronimiczne *Prymus (z)ewic(z)* lub *Prymus(z)owic(z)*¹⁴. SNWPU podaje 243 nosicieli nazwiska *Prymus*: 42 w woj. katowickim, 32 w piotrkowskim, 25 opolskim, 20 pilskim i pojedyncze w innych regionach; 30 *Prymusiewicz*: 14 w woj. ciechanowskim, 9 warszawskim, 4 szczecińskim, 3 olsztyńskim; 23 *Prymuszewski*: 22 w woj. plockim, 1 warszawskim; w wersji oryginalnej *Primus* 117: 96 w woj. katowickim, 7 opolskim, 5 krakowskim, 3 słupskim, 2 toruńskim, 1 wrocławskim. Por. odpowiedniki semantyczne polskie: *Pierwszy* O, *Pierwszka* 1 w woj. katowickim, *Pierwoch* 18, *Pierwocha* 106 i inne oraz niem. *Erst* 2 w woj. wałbrzyskim (możliwe od niemieckiego im. *Ernst* z uproszczeniem grupy spółgłoskowej).

Gdy o formy *Prymus* i *Prymusz* chodzi, to przypomnieć warto, że drugim sposobem adaptacji wyrazów pospolitych i nazw własnych pochodzenia grecko-łacińskiego do polszczyzny było przyjmowanie łacińskiej końcówki *-us* i wymiana owego *-s* na *-sz*, jak np. *animusz* i *arkusz* z łac. *animus* i *arcus* oraz imion *Juliusz* z łac. *Iulius*, *Klaudiusz* z łac. *Claudius*, niekiedy przejmowaliśmy ten sam wyraz i tę samą nazwę na dwa sposoby, np. *wikary* i *wikariusz* z łac. *vicarius*, imiona *Horacy*, *Wergili* oraz *Horacjusz* i *Wergiliusz* czy imię *Antoni*, ale postać historyczna *Antoniusz*.

Co do drugiego członu *-man(n)*, w językoznawstwie wypowiedziano dotąd cztery opinie na temat jego pochodzenia: 1) od słowiańskiego czasownika *manić* 'zwodzić' (J. Svoboda), 2) od zapożyczonego z niemczyzny rzeczownika *man* 'lennik, wasal', występującego już w staropolszczyźnie, tj. do wieku XV (A. Brückner), 3) osobny przyrostek słowiański, widoczny np. w polskich wyrazach *lachman*: *lach*, *liczman*: *liczyć* (F. Sławski), 4) niemiecki człon *-mann*, pochodzący od rzeczownika *Mann* 'człowiek, mężczyzna, mąż', o funkcji hipokorystycznej, tj. zdrabniającej lub spieszczącej, potem już tylko strukturalnej, tj. służącej do rozbudowywania nazwisk na wzór niemieckich nazw zawodowych typu *Baumann* 'budowniczy', *Kaufmann* 'kupiec', *Zimmermann* 'cieśla' (A. Bach i inni)¹⁵. Osobiście dostrzegam w nim także funkcję niemczącą nazwiska słowiańskie: czeskie, słowackie, łużyckie, polskie i kaszubskie (tamże).

przysłowie ze *Słówek* T. Boya-Żeleńskiego: „Jeśli na świętego *Prota* jest pogoda albo *ślota*, to na świętego *Hieronima* jest pogoda albo *ni ma*”. Puentą wiersza dla dzieci jest „*psota* w sam raz dla *Prota*”.

¹⁴ M. Malec, op. cit., (w przyp. 12), s. 314.

¹⁵ Szerzej o fundacji członu *-man* i o nazwiskach, w których on występuje, piszę w rozprawie *Polskie nazwiska z członem -man*, złożonym w red. „Rocznika Sławistycznego”.

W niemieckim tworzył człon *-mann* imiona typu *Hartmann, Hermann, Liebmann, Tillmann*, potem występował w funkcji zdrabniającej lub spieszczającej, jak *Petermann, Paulmann, Karlmann* i inne. Niemcząca funkcję *-man* dostrzec można w polskich nazwiskach typu *Dobrochmann* od *Dobroch, Bikman* od *Byk, Kroczman* od *Krocz, Rogman* od *Róg, Rekman* od *Rek*: na Pomorzu *rek 'rak'* i w wielu innych, pochodzących od wyrazów pospolitych; także od imion słowiańskich, jak *Stachman* od *Stach, Staszman* od *Stasz, Wroszman* od *Wrosz*, a to od *Wrocław, Tes(s)man(n)* od *Ciesz*, a to od *Cieszymir* i inne. Dużo jest takich nazwisk od imion chrześcijańskich, jak *Jachman* od *Jach*, co z *Jan, Kiszman* od *Kisz*, co od imienia *Kilian, Justman* od imienia *Just* (z łac. *Iustus: iustus 'sprawiedliwy'*), *Lucman* od *Lucjan, Zachman* od *Zachariasz, Sanderman* od *Sander*, a to od *Aleksander* i wiele innych. Niekiedy nazwiska dopuszczają interpretację polonistyczną lub germanistyczną, jak np. *Bas(s)man(n)* od im. *Bas*, co z *Bartłomiej* lub *Sebastian* lub niem. *Bass, Buszman(n)* od im. *Busz*, będącego skrótem im. *Budzisław* lub niem. *Buschmann* 'zamieszkujący pod gajem' od rzeczownika *Busch* 'gaj, zagajnik', *Roszman* od im. *Rosz*, co z *Rościśław* lub od niem. przymiotnika brzmiącego dziś *rasch* 'szybki, zwinny'. Nie mówię już o nazwiskach, wywodzących się z zapożyczonych do polszczyzny wyrazów pospolitych, jak *Leman: leman* 'hołdownik', na Pomorzu 'warstwa pośrednia między chłopami a szlachtą', *Furman: furman* 'woźnica' i wiele innych¹⁶.

W wypadku zatem nazwisk zakończonych członem *-man*, a wywodzących się z imion chrześcijańskich bardzo trudno orzec, czy to genetycznie nazwiska polskie (szerzej — słowiańskie), czy niemieckie (szerzej — germańskie), tworzono je bowiem w obu językach albo też rozszerzali członem *-man* nazwiska rodowitych Niemców, jak też Słowian, nad którymi miewali w dziejach (narzuconą) władzę. Do takich nazwisk należy także *Protman(n)*, w którym człon pierwszy *Prot* jest imieniem grecko-rzymskim. Językoznawca nie może więc ostatecznie powiedzieć, czy to nazwisko genetycznie niemieckie, czy polskie, nie może tym bardziej orzekać o narodowości bł. Reginy Protmann. Na temat narodowości nowej błogosławionej nie wypowiedział się też T. Oracki (l.c.) ani nie znalazł też (jak mi powiedział ustnie) żadnych sugestii w tym przedmiocie w wyzyskanej literaturze. Nic o narodowości nowo beatyfikowanej krajanki nie powiedział prymas Józef Glemp, prezentujący jej życiorys przed uroczystym aktem beatyfikacji w Warszawie pamiętnego dnia 13 czerwca. Pojęcie narodowości u ludzi XVI w. było inne niż dziś. Mieszkańcy Prus uważali się za obywateli tej ziemi, XVII-wieczny heraldyk pruski K. Dachnowski mówi wprost o wielu rodzinach „Prusacy dawni”, tzn. z dawna w Prusiech osiadli.

Zanim przejdę jeszcze do dwóch uwag etymologicznych, pragnę podzielić się głębszą uwagą natury humanistycznej. W kulturze polskiej i w duchowości Polaków dużo ważą postaci świętych i błogosławionych, którzy przybyli na ziemię polską z innych krajów i pracowali dla dobra ich mieszkańców, nie patrząc na ich narodowość. Przywołać tu można, gdy o *devotus femineus sexus* chodzi, św. Jadwigę Śląską (XII—XIII w.), rodem z Bawarii, żonę Henryka, księżnę Śląską, św. Jadwigę Królową, córkę króla Węgier i Polski, Ludwika

16 Przykłady wszystkich nazwisk biorę z cytowanej w przyp. 15 rozprawy.

Andegaweńskiego, od 16 czerwca 1999 r. św. Kingę, córkę króla węgierskiego Beli IV, bł. Dorotę z Mątów (malborskich), córkę osadnika holenderskiego (XIV w.), patronkę niegdyś tzw. diecezji pruskich, od roku 1992 obraną szczególnie patronkę nowo erygowanej diecezji elbląskiej, kwizdyńską rekluzę (zamurowaną w wieży). Do ich grona doszłaby, jeśli by miała wywodzić się z rodziny niemieckiej, bł. Regina Protmann. Do swego zgromadzenia przyjmowała dziewczęta z rodzin polskich, niemieckich, litewskich i wtedy jeszcze pruskich, oddziaływała na młodzież żeńską w szkołach, prowadzonych przez siebie i zakonnice swojej reguły w Braniewie, Ornecie, Reszlu, Lidzbarku.

W czasie ostatniej VII Pielgrzymki Papieża do Ojczyzny zastanawiano się nad patronami zjednoczonej Europy. Dostrzegano tu właśnie osoby, które pracowały na rzecz kilku narodów, jak św. Jadwiga Królowa dla Węgrów, Polaków i Litwinów, św. Jadwiga Śląska dla Niemców, Polaków, Czechów, św. Kinga dla Węgrów i Polaków. Czy do ich grona wliczyć nową błogosławioną Reginę? — orzeknie Kościół. Dopowiedzmy przy okazji, że imię *Regina* jest pochodzenia łacińskiego, jest żeńską formą od *rex* 'król' (od rdzenia *reg-*, por. *regere* 'rządzić'), *regina* to 'królowa, pani, rządczyni', utworzona rzadkim przyrostkiem feminatywnym *-ina* (gramatyki podają jeszcze *gall-ina* 'kura' od *gall-us* 'kogut, dawniej kur'). Męska forma *Rex* używana u Anglików, Duńczyków (też *Regin*), u Norwegów *Regin*, Anglicy posługują się także franc. wyrazem *Roy* 'król'¹⁷. Imię *Regina* w Polsce poświadczone zostało od roku 1386 w Małopolsce, od XV w. w Wielkopolsce, znane były formy zdrobniełe *Regnieszka* 1385 r., *Regnoszka* 1465 r. i *Regnuszka* 1468 r.¹⁸, dziś używa się najczęściej *Reginka* i *Renia*. Czci religijnej doznawały w Kościele rzymskokatolickim: 1) św. Regina z orszaku św. Urszuli (V w., imieniny 7 września i 21 listopada; 2) św. Regina z Alise, męczennica z czasów Decjusza (połowa III w., imieniny jw.) i 3) bliżej nieznana św. lub bł. Regina, matka dziesięciu córek z VIII w., imieniny 17 marca¹⁹. Do tego grona doszła w Kościele lokalnym bł. Regina Protmann, zmarła 18 stycznia, w kalendarzu liturgicznym jest to jej *dies natalis* 'dzień narodzin (dla nieba)', uznaną za patronkę Braniewa przez Radę tego miasta. U katolików imię *Regina* nadawane było głównie przez wzgląd na Matkę Bożą, Królową Nieba (po łacinie *Regina Coeli*, por. modlitwę *Regina Coeli laetare* 'Ciesz się, Królowo Nieba' odmawianą w okresie wielkanocnym zamiast Anioł Pański).

Przejdźmy do zapowiedzianych dwóch uwag etymologicznych. Po pierwsze: jak to często w nazwiskach i w ogóle w nazwach własnych bywa, nasuwać się mogą, moim zdaniem tylko teoretycznie, dwa inne objaśnienia nazwiska *Protmann*, oba germanistyczne. Antroponomasta niemiecki R. Zoder²⁰ podaje niemieckie nazwiska *Prott*, *Protte* i *Prött* i wywodzi je ze średnio-dolno-niem. *prôt* 'mowa, paplanina', też 'plotki' lub też z dialektalnego średnio-dolno-niem. *prot* 'upór, przekora, krnąbrność' i takiegoż przymiotnika *prot* 'uparty, przekorny, krnąbrny'. Objasnienie to opatruje jednak znakiem zapytania (=niepewne),

17 W. Janowska, A. Skarbek, B. Zbijowska, J. Zbiniowska, *Słownik imion*, wyd. II, Wrocław 1991, s. 230.

18 M. Malec, op. cit. (w przyp. 12), s. 382.

19 A. Jougan, op. cit. (w przyp. 9), s. 577.

20 R. Zoder, *Familiennamen in Ostfalen*, Bd. 2, Hildesheim 1968, s. 334.

a samo nazwisko (Herman) *Proth* podaje od roku 1482. Powiem, że interpretacja odimienna jest zawsze pewniejsza i bardziej uniwersalna, zwłaszcza jeśli podstawą nazwiska jest imię chrześcijańskie, jak w omawianym wypadku. Po drugie T. Oracki (l.c.) podaje, że pierwszy życiorys R. Protmann napisał prawdopodobnie jezuita braniewski Engelbert Kellert, rodem z Niderlandów i wydał anonimowo w Krakowie w roku 1623; w tytule tego życiorysu²¹ nazwisko Reginy brzmi *Brotmann*. Wspomniany R. Zoder (ibidem, t. 1, s. 308) podaje zbliżone nazwisko *Brod(t)mann* i objaśnia je (znowu ze znakiem zapytania) jako określenia na 'człowieka służącego, który w części otrzymuje wynagrodzenie w postaci wyżywienia', a więc od rzeczownika *Brot* 'chleb' i omówionego wyżej członu *-mann*. Ponieważ w innych źródłach nazwisko dziś już błogosławionej Reginy pisane jest *Protman(n)*, takie nazwisko potwierdzone też zostało w Barczewie i do dziś notowane jest w woj. olsztyńskim (a gdyby przebadać źródła historyczne, to poświadczeń tego nazwiska może znalazłoby się więcej), wariant *Brotmann* uznać wypada za *lapsus calami* (lub *linguae*), powstały w ustach Germana, u którego spółgłoska dźwięczna i bezdźwięczna ulega wymianie, choć przyznać trzeba, że raczej dźwięczna przechodzi w bezdźwięczną, a tu bezdźwięczne *P* zapisane zostało przez dźwięczne *B*²², jednak na Pomorzu Gdańskim mamy akurat dużo przykładów przejścia spółgłosek bezdźwięcznych w dźwięczne, por. np. w przydomkach szlacheckich *Wrycz(a)* od imienia *Frycz(a)*, *Wreza* od *Freza* (a to od etnonimu *Fryz* 'mieszkaniec Fryzji'), *Wantoch* ostatecznie z niem. *Feintuch*²³.

Tak więc, gdy o pochodzenie nazwiska *Protman(n)* chodzi, to opowiadam się za wywodem od imienia chrześcijańskiego *Prot* (ostatecznie od gr. liczebnika porządkowego *prōtos* 'pierwszy') z drugim członem strukturalnym *-man(n)*. Etymologia taka nie daje podstaw do rozstrzygnięcia, czy to nazwisko genetycznie polskie, czy niemieckie: u obu narodów takie struktury powstawały, a grecko-łacińskie imiona chrześcijańskie są wspólnym dziedzictwem (przynajmniej) Europy.

21 Oto ten tytuł: *Das Leben der Gottseligen Jungfrauen Regin. Brotmanns Stifferinnen der Löblichen Gesellschaft Sanct Catharinen Jungfrauen und Martyrinen durch einen Glaubwürdigen Priester.*

22 Chodzi o tzw. prawo fortyfikacji, czyli usilnienia, znane gwarom dolnoniemieckim, według którego spółgłoski dźwięczne realizuje się jako bezdźwięczne, np. *Eva* jako *Efa*.

23 E. Breza, *Pochodzenie przydomków szlachty Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk 1978, ss. 72–73, 223–224.